

vzniku a rozřídění), 4. o spotřebě statků (k čemuž přičleňován do-
datek o hospodářských krizích nebo poruchách).

Jest patrné, že podle tohoto, dříve napařád převládajícího rozří-
dování nejednalo se v národohospodářských učebnicích ani o hospo-
daření ani o hospodářstvích, nýbrž že mluvilo se především o hmot-
ném ukojování potřeb hospodářskými statky. Při tom arci kladl se
přílišný, ba až nepřijatý důraz na výrobu statků těch, a snad ještě asi
podobně důrazně vytýkán i oběh statků. Ale toto nepochybně upří-
lišované vytýkání výroby a oběhu statků bylo aspoň do jistého stupně
mírněno tím, že výrobou nesprávně i nedůsledně bylo míněno jaké-
koli *podnikání a podnikatelská organisace vůbec*. Tato *podnikatelská
organisace* ovšem se stala pro nejnovější doby *hlavním sociálním za-
řízením*, pečujícím o všeliký hmotný úkoj potřeb lidských, a jest —
(jak to později podrobněji musí býti vyloženo) — *nutným důsledkem
 nynějšího právního společenského pořádku*, opírajícího se o *soukromé
individuální neobmezené vlastnictví* (v podstatě dle právních názorů
římských), které je důsledně doplňováno právem *individuálního dě-
dění* a podepřeno *volností a zásadní neomezeností soukromých úmluv
o právu majetkovém* i o *námezdní práci lidské* a konečně opírá se
o *úvěr a moderní tržní zařízení*.*)

Proto také ono rozdělování a vymezování *národního hospodářství*
na *nauku* o hospodářských statech je úplně pochybené i jest nutno
je *rozšířiti* na jakékoli společenské styky a *sociální skutečnosti*, vůbec
na *všelikou sociální úpravu, která se jakkoli dotýká hmotného ukojo-
vání lidských potřeb*.

3. Vznik a vývoj národního hospodářství jakožto sociálního spořádání hmotného úkoje lidských potřeb.

Zdali skutečně při hmotném ukojování lidských potřeb proniklo
již tak významné uspořádání sociální a vyskytly se takové sociální síly,
které by mohly býti určitým a dostatečným podkladem pro zvláštní
samostatné odvětví vědeckého bádání, pro t. zv. *vědu národního
hospodářství*?

Na to podle nynějšího stavu vyspělých společností lidských, jichž
součinnost zrovna v oboru společenské úpravy hmotných styků stále
se všemi směry rozšiřuje, *lze odpověděti kladně*.

Jest však nutno pro lepší porozumění úkolům vědy nár. hospo-
dářství vylicíti především, jak v dějinném postupu silily snahy o spo-
lečenské uspořádání ukojování lidských potřeb v různých obdobích,
kterak se k soustavným společenským zařízením dospívalo.

Udržování života lidského a hledání hmotných prostředků k jeho
rozvoji bylo pouze na nejnižších stupních lidské kultury čistě a úplně

*) Že při tom podniky nesmějí se omezovati pouze na výrobu a oběh statků,
nýbrž že vztahují se na všeliké přerůzné obory hmotného ukojování lidských potřeb,
toho nebylo sice ve starších národohospodářských učebnicích vždy s náležitým dů-
razem dbáno, ale přece zase všelijak pronikalo poznání této jednostrannosti, a hle-
dělo se to napravovati tím, že pojem výroby byl příliš široce vymezován, a vztah-
ován také na takové opatrování úkojů, které s vlastní výrobou nemělo nic spo-
lečného.

individuální věci. Ale zároveň je zjištěno, že starostí o budoucnost si lidé za tohoto primitivního stavu vůbec ani mnoho nepřipouštěli. Tím méně lze při necivilisovaných kmenech nebo skupinách lidských mluvit o hospodaření vůbec nebo o soustavném nějakém hospodářství. Hospodaření bylo nesporně již plodem velmi pokročilé kultury a prvotní člověk (zrovna jako většina živočichů ostatních) hájil si individuálně svého živobytí pouhým náhodným sbíráním potravy, jak mu ji příroda sama podávala svými hotovými plody (nebo jedlymi živočichy). Dosud tak bezstarostně žijí mnohé kmeny ve vnitřku Austrálie a v odloučených částech Polynésie nebo na Nové Guinei nebo domorodci v pralesích brasílských nebo v Patagonii. Ano ani mnozí národové afričtí, se všelikou kulturou již obeznámení neznepokojují se příliš myšlenkami, jak si opatří budoucí svou výživu a žijí po většině ze dne na den s podivuhodnou netečností a lehkomyšlností, tak že ani u nich o jakémsi rozmyslném a pravidelném hospodaření nemůže být řeči.*)

Jakmile však lidé civilisací do té míry vyspěli, že o své budoucí existenci přemýšleli a o ni soustavněji pečovali účelnými zařízeními (hospodařením uvědoměným), začaly se při tom hned také uplatňovati jisté společenské vlivy a vznikaly k tomu cíli již i určité společenské svazky. Aristotelovo rčení: „*Ἀνθρώπου ζῶον πολιτικόν*“ je právě oprávněno nejvíce vzhledem k opatrování hmotných prostředků pro ukonjování lidských potřeb. Lidé ve svém hmotném kulturním vývoji jsou již nemyslitelní bez dosti tuhých svazků sociálních. Při jistém stupni civilisace v pevných sídlech s přiměřenou hustotou osídlení osamělý jednotlivec, — který by byl prost hmotných společenských svazků se svými soukmenovci nebo spoluobčany — byl by jistě vydán na popas různým svízelům a nedostatkům i nedovedl by snad ani uhájiti svého živobytí.

Bez rodových, kmenových nebo jiných společenských skupin a sdružení, bez jejich společenské ochrany nelze si pravidelně ani představití jednotlivého úplně osamělého člověka za normálního stavu kulturního. [Výjimkou byli arci nečetní poustevníci, náboženští nebo filosofičtí asketé, ale právě oni také zřikali se co možná všelikých hmotných požitků vůbec a stlačovali je na nejmenší míru pouhého udržování nejnuznějšího života.] Kdo byl na př. za starších dob vyloučen ze svých společenských svazků (z kmene nebo státu, ke kterému příslušel), býval velmi těžce potrestán, dle obecného mínění všech skoro zrovna tak těžce, jako by byl k smrti odsouzen. Ano starým Římanům bylo známé odřeknutí domácího krbu — „*interdicere aqua ignique*“ — vůbec skoro nejhroznějším trestem, a vyhnanství následkem toho považovalo se tam za trest téměř těžší smrti.

Nesmíme si však představovati lidská hmotná společenství pro ukonjování nejnezbytnějších potřeb v oněch dobách prvotní civilisace příliš širokými. Rozsáhlá byla sice již za starších dob společenství národní nebo státní, ale vztahovala se pouze na politickou a vojenskou moc nebo na národní slavnosti a bohoslužbu (jako u Řeků), a

*) Četné doklady o tom možno shledati ve všech ethnografiích a nejpřehledněji je sestavil K. Bücher v „*Entstehung der Volkswirtschaft*“.

nikoli na všeliké hmotné ukojování, leda jen v tom směru, že hájilo se společné území, a že se chránilo proti vnějším útokům (po příp. se vlastními výboji území rozšiřovalo). Samo hmotné ukojování potřeb bylo obstaráváno dosti úzkými svazky společenskými: kmeny, rody nebo rodinnými domácnostmi pokrevných příbuzných.*)

Ona rodinná pospolitost, neb i širší panská společenstva (jak optimátů v Římě, tak feudálních vrchností ve středověku) byla však při jakékoli jiné své rozsáhlosti v *podstatě soběstačná*, t. j. zařízena tak, aby si svými prostředky hmotnými i svými silami pracovními sama většinu svých potřeb ukojovala. Na cizí prostředky počítalo se jen zřídka i výjimkou; výměna vlastních věcí za cizí byla celkem omezena na dosti úzký obor neobvyklých úkojů, jež buď vůbec se nedaly nebo jen se značnými obtížemi vlastními silami v domácnostech vlastních pořídit.

Ovšem jistým kulturním vývojem za příznivých poměrů ony vzájemné výměny mezi jednotlivými těmito domácnostmi — zvláště mezi panskými — se množily a nabývaly také značnějšího významu. Ale soběstačné domácnosti byly přece pravidlem napořád tam, kde pronikavějším směnám vadily mnohé překážky: zvyklost na vlastní síly a prostředky, nezalost cizích ukojovacích způsobů a jich odmítání, ale zvláště nejistota obchodních styků, jakož i nedokonalost a nákladnost dopravy.

Smírnými způsoby však vůbec jakákoli společenská součinnost a zvláště hmotné společenství mezi různými domácnostmi bylo by se šířilo velmi zvolna, jako vůbec kultura mnohem pomaleji pokračovala ve stejnorodých společenských skupinách pokojnou cestou za ustálených zvyků a demokraticky zařízených způsobů živobyť.

Mocnějším popudem k rozhojňování a vytřibení potřeb i k rozmožování úkojných prostředků, aspoň pro vynikající (vládnoucí) třídy, byla právě moc nabytá právem silnějšího proti slabšímu, prá-

*) Původně byla ovšem rodina *matriarchální*, jelikož při prvotní pohlavní promiscuitě bylo možno zjistiti jediné mateřské příbuzenství. Patriarchální rodina mnohem později vznikala násilnými způsoby: únosem žen a jich opanováním jako nevolných a jiným rozšířením moci hospodářovy, zejména po zabezení manželství, zvláště jednoženství (monogamie).

Rodina patriarchální s vyvinutou mocí otcovskou (*patris familiae*), velmi neobmezenou — (podle známého dokladu římské „*patria potestas*“ rozhodující až i o životě a smrti) — byla velmi příznivou ke vzniku hospodářci vůle, a zrovna tato patriarchální rodina *občanská* podstatně rozšiřovala své působení (násilnými prostředky, výboji a mocenským vývojem společenským) na veliký počet příslušníků sobě podrobených. Řecký *οἶκος* nebo římská „*familia*“, když jednalo se o domácnosti velmožů římských (optimátů) nebo bohatých athénských občanů, objímaly kromě příbuzných zároveň četné otroky a jiné podrobené příslušníky (klienty, propuštěnce, jakož i všeliké jiné odvislé lidi cizí atd.). V takových širokých rodinách ukojovaly se již nejrozmanitější potřeby vytřibené pro pány a jich pokrevence — (otroci musili se spokojovati pouze tím, co k přiměřenému jich určení v domácnosti, a k udržení jich ve stavu upotřebitelném postačovalo; nepotřební otroci mohli být ovšem utraceni jako jiné spotřebované nebo opotřebované věci majetkové). — Podobná širší společenství hmotná shledáváme také ve *vrchnostenských domácnostech pánů feudálních* za středověku s četnými poddanými, nevolníky a jinými odvislími lidmi. Tytéž feudální svazky jsou známy z bývalého Japonska před vžitím evropské civilizace neb i v domorodých civilizacích indianských před objevením Ameriky (u Aztéků), i ve starověkých državách.

vem podmanitelů proti podrobeným, pánů proti poddaným. Tak se vytvořily ony vzpomenuuté různé *panské* domácnosti, v kterých všestrannější ukojování vytrfbenějších potřeb dalo se poříditi toliko *nucenou prací* nesvobodných i nevolných lidí (otroků, nevolníků i jiných odvislých příslušníků). V těchto mocenských útvech panských rodin bylo možno na poddané složit pečii o výživu i o jiné běžné vezdejší potřeby, a tím pro pány byla získána možnost lepšího i hojnějšího ukojování bez vlastních starostí o hmotné zaopatření. Vládnoucím třídám byla tak zároveň sjednávána potřebná prázdň, aby se mohly věnovati různým civilisačním potřebám, jakož i zaměstnávat se společenskými funkcemi vyššími, jakými bylo povolání válečné nebo vojenské, nebo správní a soudnické. Také obřady bohoslužebné a ostatní kněžské funkce, pěstování vědy a umění, i jiná zaměstnání liberální byla napořád vyhrazena pánům, kdežto všechny nižší a těžší starosti vedle shledávání potravy, šatstva i obydlí ukládány byly nesvobodným a podrobeným lidem.

Takové roztrfídění společenských úkonů (funkcí), spočívající na nucené práci hojných lidí poddaných, umožňovalo na př. římským optimátům, kteří vládli četným tisícům otroků a kteří obklopovali se houfy propuštěnců a klientů, jimž nad to patřily nepřehledné latifundie oplývající všemi možnými výtěžky a živící nesčetná stáda užitečného dobytka, aby žili ve všem nadbytku a ukazovali všeliký přepych. Pouze nejbohatší z těchto římských velmožů mohli se zároveň ucházeti za pozdní republiky o čestné úřady. Prostřednictvím těchto úradů, sice čestných, ale dopomáhajících ku všeliké moci politické, a tím později také k novým prostředkům hmotným (správou a vykořisťováním provincií nebo pronájmem státních daní atd.) živila se stále více převaha těchto vyniklých rodin z vládnoucí třídy.

Ve středověku vrchnostenské rodiny feudálních pánů církevních i světských mohly si dopřávat hojnost rozmanitých vybranějších požitků a zařizovat si velkolepé i rozsáhlé domácnosti s použitím prostředků i práce četných poddaných lidí a nevolníků. Politická moc s tím spojená udržovala stále nové zdroje a přítoky těchto hmotných statků i práce nesvobodné, nucené.

Feudální středověká soustava těchto vrchnostenských (panských) domácností přetvořovala se arci v pozdějším vývoji svém v další rozšířená společenstva. Kolem panských sídel v podhradích pro opatrování zjemnělých potřeb vrchnostenských usazovali se zprvu po většině nesvobodní provozovatelé různých řemesel a jiných zručností. Svými získanými vědomostmi a dovednostmi tito řemeslníci nabývali jisté volnosti a značnějšího blahobytu. Tím dán byl základ k městským sídlům a k středověkému svobodnému zřízení městskému s odbornou specifikací průmyslového (a obchodního) provozu.

Města dovedla si vydobýti nejen svobod osobních pro své obyvatelstvo, nýbrž i dospěla ke značné politické moci vedle feudálních pánů a připoutala si okolní venkov k jistému nucenému vzájemnému hmotnému společenství. Městské obvody se svým venkovským okolím tvořily územní celky v sebe uzavřené, v kterých se již společensky ukojovaly mnohé důležité hmotné potřeby. V těchto okresích venkovu příslušela především péče o zemědělské plodiny a dodávání jiných

rolnických výtěžků, kdežto městu bylo vyhrazeno právo zhotovovati řemeslné výrobky všech druhů a vyměňovati je za zemědělské zboží. Pokud některé řemeslné zboží samo město nevyrábělo, opatřovalo je obchodními styky s jinými okrsky městskými. K tomu cíli byly určeny pravidelné směny na výročních trzích a veletrzích pro zboží vzácnější. Tyto městské obvody pro vzájemné zaopatřování obyvatelstva i pro směny města s venkovem upravovaly hmotné všelike poměry již rozmanitými společenskými řády — (cechovními ustanoveními, tržními pořádky a různými městskými výsadami, právem mílovým, právem směnečním atd.) — které staly se podstatným doplňkem dřívějšího feudálního zřízení.

Pravidelně města tvořila se svým okolím dosti uzavřené soběstačné okrsky pro hmotné ukojování bez příliš značných směn s ostatními podobnými obvody městskými. Meziměstské směny stávaly se ovšem hojnějšími i živějšími pokračujícím obchodem a vyvinutějšími tržními styky a zvláště s mohutnicí dopravou.*)

Státní moc, která síly společenské (národní) v západní a střední Evropě dovedla soustřediti a překonáním feudálního a stavovského zřízení poznenáhlu dospívala k absolutní vládě moderních monarchií, hleděla dřívější úzké okresy městského společenství hmotného, navzájem jen málo spolu související, spojití nejen v jednoty politické, nýbrž usilovala také utvrdití toto politické spojení mnohonásobným společenstvím hmotných zájmů *po celém státním území*.

Byly to zejména známé *praktické cíle merkantilistické politiky* 17. a 18. století o hospodářské sesílení a povznesení i o hospodářský rozvoj zcentralisovaných států západní a střední Evropy.

Merkantilismem rozumějí se snahy o zbohatnutí států, které zprvu hlavně o to usilovaly, aby sveden byl do země přítok drahých kovů, protože drahé kovy byly pokládány za přední oporu blahobytu. Většina evropských států však neměla vydatných dolů na tyto kovy ani osad, které by vzácné zboží to mateřským zemím dodávaly, jako to poskytovala Španělům i Portugalcům Amerika s Asíí. Ale zkušenost ukazovala, že přece bylo možno drahých kovů se domoci výhodnými směnami v zahraničním obchodu. Odtud především hledělo se tento zahraniční obchod všemožně i státní podporou posilovati, a nejvhodnějším prostředkem k tomu byl později shledáván vyvinutý průmysl pracující pro vývoz. Aby vývoz ze země byl co možno výnosný, hledělo se nabýti kolonií, do kterých by se mohlo dodávati průmyslové zboží a z nichž by se nabývalo cenných surovin pro zemi panující.

Vývozní průmysl, hlavně soustředěný ve velkých provozovnách, těšil se všemožné veřejné pomoci. Hlavně státní správa tento velký provoz (továrny a manufaktury) podporovala proti omezujícím cechovním a městským ustanovením a výsadám, ano sama státní správa ujímalá se průmyslového provozu ve vlastních továrnách. To dalo se

*) K rozvoji měst přispěly ovšem vedle hmotných příčin také politické zřetele, když státní a panovnícká moc ve svém zápase s feudálními vrchnostmi našla vítanou podporu měst a hleděla je zároveň posílit z důvodů ziskových, jelikož města za panovníckou ochranu jim (proti feudálním pánům) poskytovanou byla ochotna k rozličným hmotným obětím a příspěvkům (k různým berním) na státní účely.

často na úkor zemědělského povolání, kterému v zájmu vývozního průmyslu a vývozu byly ukládány těžké oběti — (vydávány zákazy vývozu zemědělských plodin a ztěžován byl všemožně přívaz cizího zboží potřebného zemědělcům a podporován přívaz cizích surovin). — Na zemědělce ovšem také naléhala skoro veškerá tíha veřejných břemen. Merkantilism tuto jednostrannou podporu průmyslu a obchodu odůvodňoval tím, že je nutno docílití příznivé, t. j. *aktivní obchodní bilance* (aby totiž cena vyvezeného zboží převyšovala cenu cizího zboží, do země přivezeného). Rozdíl mezi cenou vývozu do ciziny a přívazu z ciziny, že se musí vyrovnávatí hotovými penězi, tak že domácí země nabývá drahých kovů, když jich nemůže míti z vlastních dolů. [Merkantilistické theorie o obchodní bilanci byly zajisté upřílišené, pochybené a jednostranné.]

Vedle podpory průmyslu a obchodu namáhala se státní moc také o množení, obyvatelstva jak z důvodů sesílení brauné moci, tak i pro rozhojnění práce lidské. K tomu cíli byla upravena také přiměřená *politika populační*. Také k zakládání osad (kolonií) bylo žádoucí rozmnožování obyvatelstva. Doba merkantilistická byla jistě panující snaze státní o hmotné sesílení obchodu a průmyslu příznivou. Ale později přihlásily se i různé jiné theorie, které se tímto problemem počaly zabývatí, a dospěly k důsledkům od merkantilistických názorů značně odchylným.

Merkantilistická politika v západní Evropě narazila totiž v druhé polovici 18. století zvláště na tuhý odpor se strany zastánců zemědělství, kterému bylo jistě ubližováno nejedním směrem. Ani průmysl (ani obchod), mezitím značně vypsělý, který státní pomoci již tolik nepotřeboval, nebyl příliš spokojen s veřejným zasahováním do svého provozu a vzpíral se nevídanému i nevhodnému poručníkovaní státní správy.

Na prospěch zemědělců *nauka fyziokratická* s důrazem proti merkantilismu tvrdila, že hlavně zemědělské zaměstnání s přírodním bohatstvím je zdrojem společenského blahobytu. Byl to především filosofický zastánce zemědělského stavu, lékař *T. Quesnay*, který toto nazírání theoreticky odůvodňoval a jeho nauka dospěla v tom směru i k praktickým úspěchům. [Zvláště politikové předrevoluční hospodářské reformace francouzského státu, mezi nimi zejména starší *Mirabeau* a *Turgot* byli přesvědčení fyziokratického.] *Quesnay* tvrdil, že jediným zemědělstvím dodává se nejdůležitější společenský důchod. Půda jediná prý poskytuje *čistý výtěžek* nebo výnos („*produit net*“) a všechny ostatní důchody jsou jen z těchto zdrojů (z půdy) odvozeny. Zemědělské těžení jest tedy nejdůležitějším a nejhlavnějším lidským zaměstnáním, neboť vzděláním půdy udržuje se celé lidské pokolení; ostatní všechny živnosti jen tolik přispívají k čistému společenskému výnosu, kolik k společensky nutnému udržování své práce spotřebují potravin, a kolik zpracuje se při tom surovin, které zemědělstvím k tomu jsou dodávány.

Půda jediná tedy podle fyziokratů jest zřídlem všech společenských důchodů, a zemědělský důchod následkem toho také sám jediný měl býti podkladem zdanění, a tato *jediná spravedlivá* (impôt unique) pozemková daň by se rozdělovala přesunutím na ceny zemědělských

plodin a jiných rolnických výtěžků nejrovnoměrněji také na všechny ostatní důchody.*)

Fysiokratické názory měly jistě nepopíratelný praktický úspěch, že vymanění rolnického stavu z nevolnictví a poddanství bylo brzo a radikálně ve Francii provedeno a že také v ostatní kontinentální Evropě k uvolnění stavu selského byl tím dán nejmočnější popud; někde arci již v době předrevoluční (na př. u nás reformy císaře Josefa II.).

Jakkoli filosofické názory fysiokratické usilovaly hlavně o povznesení zemědělství proti nadprávním průmyslu a obchodu, nesetkaly se ani s nijakým zásadním odporem u zastánců průmyslu (a obchodu), pokud hleděly uvolnit lidskou práci a rozšířit hmotné styky s cizinou. Mezinárodní obchod a podnikání tísnily hlavně hranice cly uzavřené. V tom přesvědčení se tedy shodovaly všechny směry praktické i filosofické v druhé polovině 18. století, že společenská moc, zastoupená především státem, nemá ani práva ani způsobilosti, aby sama se věnovala hmotnému ukojování lidských potřeb. Stát tehdejší se příliš hospodářsky uzavíral proti stykům s ostatním světem, které staly se již nezbytnými. Proto veřejné zakročování bylo prohlašováno vůbec za nevhodné pro hmotné podnikání jakékoli a přisouzena státní moci pouze ochrana (*dosavadního*) *právního společenského řádu* a udržování společenského pořádku i klidného soužití občanstva. Starost o hmotné zaopatření lidstva podle obecného mínění měla být ponechána (také v mezinárodních stycích) zcela volnému uvažování i rozhodování jednotlivců, kteří by nijak společensky nebyli omezováni.

Nejdůrazněji a důsledně proti jakémukoli mocenskému zasahování společnosti v jednání a život individuální nejen v hmotných, nýbrž i v myšlenkových a mravních vztazích vyslovil se filosof *Jean Jacques Rousseau* (v 18. stol.). Tvrdil, že člověk zprvu dobrý a nezkažený — pokud žil v původní prostotě a nebyl porušen kulturou — podléhal hned všelikým zlobným vlivům následkem působení společenského, hlavně vlivem státu a jiných veřejných mocí. Byl tedy Rousseau rozhodným anarchistou, který každou sociální moc zásadně odmítal i pokládal nejvýše za nutné zlo, kterého bylo by lze se vystříci, kdyby lidé dovedli žít prostě dle příkazů své původní nezkažené a společensky nespoutané přirozenosti.**)

Působením Rousseau-ovým aspoň theoreticky prohlášena ke konci 18. stol. za velké revoluce známá hesla: „*Liberté, fraternité, égalité*“,

*) Tuto jedinou daň pozemkovou chtěla původně velická revoluce francouzská provést, ale ukázalo se, že bylo prakticky úplně nemožno, aby všechny ostatní daně jí byly nahrazeny a odstraněny. Po nezdaru tohoto pokusu vrátila se republika i pozdější monarchistické vlády francouzské ke starým daním, které bez jakékoli soustavy v okamžitých rozpacích zavedl nenáviděný předrevoluční „*ancien régime*“.

**) Tyto Rousseau-ovy názory nebyly arci poprvé v 18. stol. hlášány; byly vlastně již obsaženy v naukách prvotních křesťanů. V českém národě je velmi určité a rozhodně vyslovil *Petr Chelčický* (v 15. stol.) a k jeho naukám aspoň v části se potom znala *Jednota bratrská*. J. A. Komenský svými snahami pansofickými chtěl dospět k podobnému ideálu. V nejnovější době pokoušel se znovu ruský myslitel a etik *L. N. Tolstoj* svým horlením a usilováním o „*oproštění*“ vymanit jednotlivce z pout společenské kultury, jak ve směru mravním a myšlenkovém, tak i ve vzájemných vztazích hmotných. Tolstoj potíral nejen společenskou moc, nýbrž namnoze i celou společenskou civilizaci, jakoby člověka odvracela od přirozeného, jedině správného žití vypracovati se ve volné přírodě.

ale prakticky moderní stát právě vlivem oněch reform, které revoluce zahájila *uplatnil jen mnohem obsažněji svou sociální působnost všemi směry* (i při hmotném ukojování potřeb) nežli kdykoli před tím.

Rousseau-ovy snahy o naprostou individuální volnost neměly tedy ani nemohly míti úspěchu vůči silným, již velmi vyvinutým i všemi zvyky upevněným sociálním mocnostem. Co se však v politickém životě nedalo nijak již provést, o to pokusy staly se aspoň v hmotném směru, v hospodářských snahách. Pokusům těm — ovšem nedůsledným — zdálo se, že lépe se dařiti bude.

Ve svém proslaveném díle: „*An Inquiry in to the nature and causes of the Wealth of Nations*“ skotský filosof Adam Smith vyslovil se zásadně i velmi rozhodně proti sociálnímu zakročování i pro úplnou volnost jednotlivcovu v oboru hmotného ukojování potřeb. Klassické dílo toto jest všeobecně považováno za *první vědecké zpracování národního hospodářství*. Pro individuální volnost hospodářskou A. Smith se vyslovil hlavně z důvodů praktických, jelikož podle jeho mínění sociální skupiny jakékoli (tedy také soukromé, na př. akciové společnosti) nedovedou tak dobře splniti požadavky hospodárnosti, na které zvláštění váhu kladl, jako toho schopni jsou jednotlivci. Jednotlivci již ze sobeckých zájmů vycítí, jak by nejmenším namáháním, z nejmenších prostředků dosáhli nejvyšších možných účinků. Smithův individualismus není tedy nijakým anarchismem, ani nebyl důsledně theoreticky odůvodněn, nýbrž jen pro praktickou účelnost Smith rozhodl se pro individuální volnost. [Toto stanovisko Smithovo se dobře pochopí, když se pováží, že Smith byl etikem a praktickým filosofem.]

Smithův hospodářský individualismus nikterak nevyklučoval sociální úpravu ani v hospodářských vztazích, kde by se ukázala vhodnou i dobře proveditelnou. Individualisováním chtěl se jen domáhati lepšího sociálního úspěchu v upřímném domnění, že lidé volní, svým vlastním sobeckým prospěchem vedeni — bezděky již přičiňovati se budou o uskutečnění obecného blaha.

Zvláště tento t. zv. *liberalistický individualismus* požadoval státní (i jinou veřejnou) ochranu k udržení platného právního řádu a jeho hmotných základů, totiž ochranu neomezeného soukromého (individuálního) práva vlastnického, dědického a obligačního. Všemi těmito právními institucemi podle římských názorů pro novější doby upravených (známou recepcí římského práva) se však uznává nejpronikavější působnost státní moci i veřejného zakročování (různou veřejnou ochranou soukromých práv).

Na těchto soukromoprávních základech zbudovaná a jimi *jistě značně omezená činnost individuální* za všeobecné platnosti moderního podnikatelského těžení nebyla však nijakou opravdivou všeobecnou svobodou, volností ani neodvislostí; jeví se naopak velmi tuhým poutem sociálním. Sama podnikatelská soustava se svobodnou soutěží byla již za Smitha svými soukromými právy, chráněnými veřejnou mocí, velmi pozitivním společenským zásahnutím. Byla to tuhá sociální úprava hmotného ukojování potřeb lidských, která nutila největší část lidí k nesvobodným činům, a byla jistě již tehdy trpce jako nevolnost i nesvoboda pocíťována.

Platná ustanovení majetkového práva, opřená o silnou ochranu výkonné moci veřejné dávala (i dávají tím více dnes) majetným třídám značnou převahu proti těm, kteří buď majetku vůbec postrádají, nebo jen skrovnými statky vládnou. Svoboda hmotného jednání takových proletářů zbavených hmotných a zvláště těžebních prostředků jest zajisté pouze zdánlivá. Podnikatelům a s nimi společeným kapitalistům (úvěrními úmluvami na př.) zajišťuje se hmotnou převahou rozhodující sociální moc nad nemajetnými třídami, odkázanými pouze na svou práci a mzdu za ni.

Smithova nauka tedy jen zdánlivě se mohla opírat o filosofické Rousseau-ovy základy individuální volnosti a neodvislosti od sociálních mocí. Ve skutečnosti naopak důsledně vedla k velmi tuhé společenské úpravě všeho hmotného ukojování prostřednictvím podnikatelské organizace. Kapitalistická soustava podnikatelská, která již tehdy se počala šířit po celém kulturním evropském světě, ovládla úplně přechetné vrstvy postrádající prostředků těžebních — (namozla i prostředků úkojných vůbec), — které byly přinuceny *prodávati* svou práci jako tržní zboží výměnou za hmotné statky, nezbytné k pouhému udržení života. To, co A. Smith důvěřivě považoval za projev společenské neodvislosti, totiž *volnou konkurenci* (majetných podnikatelů) v oboru hmotného těžení bez dřívějších zastaralých již sociálních pout (v cechovních rádech nebo policejních a j. veřejných předpisech) objevilo se velmi účinným prostředkem k nabytí úplné sociální převahy pro ty vrstvy, které dříve buď již byly obdařeny bohatými zdroji hmotnými nebo se domohly značného majetku podnikáním na základě vydatné společenské ochrany soukromého vlastnického, rodinného a smluvního práva.*)

Liberalismus po Smithovi nezůstal jednotným. Zprvu převládá názor — (původně také přesvědčení Smithovo), — že zcela dobře lze výlučně sledování vlastního prospěchu jednotlivce srovnati s prospěchy obecnými. Stačí prý jen naporaď ponechati úplnou volnost egoistickým hospodářským pudům lidským; hmotnému snažení každého jednotlivce budiž dán průchod bez jakéhokoli zasahování společenského. Tím, když každý bude moci usilovati o nejvyšší svůj hmotný zdar, že se povede společnosti celé lépe. „Zdravý egoismus“ bude zároveň dobrým i spolehlivým ukazovatelem k nejlepšímu společenskému výběru sil. Volná soutěž při hmotném opatrování potřeb dopomůže k vítězství nejlepšímu podnikatelům. Dopomůže jednak jim samým

*) Jakkoli Smith se zasazoval o individuální volnost jako nejlepší a nejvhodnější cestu k ukojování lidských potřeb, přece z různých důvodů účelnosti připouštěl i sociální zasahování, pokud se jevílo prakticky výhodnějším. Státní moc arci odkazoval po výtece jen k ochraně právního řádu (l'état gendarme).

Smith kladl při tom velký důraz na práci a vlohy lidské i myslil, že individualní schopnosti vyniknou náležitě proti majetku zděděnému nebo jinak bez práce nabytému, a že dosavadní majetkové výhody budou poněmáhu vřazovány zaslouženými výtěžky lidské práce a lidského důvtipu. Není tedy nijak divno, že na jeho klasický spis se odvolávají jak zastánci platného společenského řádu, spočívajícího na nedotknutelnosti soukromého individuálního vlastnictví a jiných individualních oprávnění, tak i ti, kteří považovali přičinění lidské za hlavní zdroj společenského bohatství i požadovali, aby společenské výtěžky dělily se mezi pracující lid podle jejich výkonů. Tedy Smithových nauk dovolaávají se stejně kapitalističtí individualisté jako kolektivističtí sociální demokraté.

k největšímu zisku, ale i ostatním všem lidem zaopatří nejvýhodnějším ukojováním. Zároveň se každý bude nutiti, aby své síly a dovednosti uplatnil v tom povolání, k němuž je nejschopnější a nejpovolanější. Tím, že zásada nejvyššího zisku podnikatelského všeobecně pronikne, nabudou vrchu nejzpůsobilejší i ve svém oboru nejdovednější pracovníci, a dospěje se k nejlepšímu hmotnému společenskému blahu.

Takový příznivý výsledek důvěřivě očekávala zvláště liberalistická škola francouzská — (méně již anglická nebo německá). — Zejména to byli *J. B. Say* a především *Fred. Bastiat* (v pol. stol. 19.), který ve svých „*Harmonies économiques*“ nepochybně víře se oddával, že prospěch jednotlivců a jeho egoistické pudy zaručují také nejlepší a nejsouladnější uspořádání lidských potřeb. Stačí prostě jen ponechat úplný průchod individuálnímu volnému zápolení, aby se dospělo k nejsouladnějšímu („*harmonies!*“) a nejlepšímu společenskému uspořádání hmotnému.*)

Tento bezpodmínečný optimismus liberalistický upřímně byl přesvědčen, že bohatství vládnoucích tříd a úspěchy kapitalistických organizátorů podnikatelských ponenáhlu rozšíří své blahodárné působení na všechny strádající proletariát. Očekával důvěřivě, že stačí pouhá politická svoboda, spojená s úplně nespoutaným podnikatelským těžením, aby blahobyt stal se všeobecným, i aby lidstvo bylo vyproštěno ze všech béd hmotných i ze sociálních křiklavých nesrovnalostí dřívějších věků.

Ovšem současná neutěšená skutečnost, ale ještě více další pozdější vývoj hmotného společenského ukojování ukázaly, že podobné ekonomické harmonie se při volné soutěži a svobodné tržbě nijak nedostavují. Naopak hmotné sociální rozdíly i neshody se na mnoze přioströvaly, jakož i hmotné postavení proletariátu za platnosti podnikatelské svobody se z počátku spíše pohoršovalo nežli zlepšilo. Kromě toho bezplánovitost a nejistoty podnikatelské organizace ohrožovaly samy četné jednotlivce z vedoucí třídy (riziky podnikatelskými); zároveň nebylo postaráno ani o přiměřené množství úkojných prostředků ke skutečným potřebám, jelikož všeliké zmatky v podnikatelském zapotřívání způsobovaly velmi vážné společenské poruchy a újmy (krise odbytové, úvěrní a j.).

Vzhledem k neudržitelnosti těchto naprosto optimistických názorů liberalistických, vznikly pak mezi zastánci liberalismu zcela opačné proudy. Liberalistická volnost podnikatelské soustavy na platných materiálních základech právních i za daných rozdílů majetkových hůřevnaté sice se požadovala, ale nikterak se již netvrdilo, že by se tak mohlo dospěti k plnému a souměrnému ukojování všech nezbytných potřeb lidských. Naopak vycházelo se z předpokladů, — (které se arci pozdějším skutečným hmotným vývojem ukázaly veskrze nesprávnými) — že úkojných prostředků nemůže býti s dostatek pro všechny lidi, nýbrž že vzrůstajícím počtem lidstva je způsobován patrný i citelný tlak na poměrnou míru lidských úkojů. Věřilo se, že valné části lidstva (domněle přebytečného) nedostane se ani dostatečných pro-

*) Názory o společenském nezakročování do hmotných zápasů byly již dávno ostře formulovány ještě před velikou francouzskou revolucí známým heslem *Gour-nay-ouïm*: „*Laissez faire, laissez passer...*“

středků na úkoje potřeb po případě nejnezbytnějších. Aby však civilisace nezanikla ve všeobecně nuzné prostřednosti a plochosti, musí prý se lidstvo spokojiti s trpkou skutečností, že na některé jednotlivce nebo třídy vybrané připadá vyšší míra prostředků při současné skrovnosti — (nebo i skutečné bídě) — proletariátu. Takový že je nezbytný i nepošinutelný řád kulturních společností lidských, aby civilisační pokrok vytríbených potřeb pro vládnoucí vrstvy nebyl ohrožován všeobecnou nuznou mírou potřeb pro všechny lidi, kdyby přestaly příkré rozdily společenské.

Takovými důvody utvrzovalo se *pesimistické odvětví liberalismu* se známou naukou o přelidňování a o znuzení lidstva přílišným jeho rozmnožováním*) (*Malthusova* theorie). Krajním směrem tohoto pesimistického liberalismu je známá nauka *manchestrianismu*. Bezohledný tento podnikatelský proud neodmítal nijak neúprosný egoismus, nýbrž bez výhrady přijímal jej jako nutný sociální řád, kterému se žádným společenským zakročením protiviti ani vyhnouti nelze. Kdo při takovém bezohledném zápolení egoistickém nedovede obstáti, ať ustoupí v důsledku zásady o výběru jedinců v „*boji životním*“ („*struggle for life*“, jak i pro vývoj živočichů vůbec byl hlásán přísným „*darwinismem*“).

Příkré důsledky tohoto pesimistického liberalismu nedaly se však dobře uhájeti, jelikož ani předpoklady jeho nebyly nijak prokázány, že by lidstvo nedovedlo sehnati dosti prostředků na nezbytné úkoje pro *každého* jednotlivce. Spíše se tím zviklalo přesvědčení, že by důsledný hospodářský liberalismus opravdu byl nejlepším řešením sociálního uspořádání hmotného. Ano zároveň s liberalismem odmítán byl namnoze i dosavadní právní řád majetkový s platnými společenskými základy hmotného těžení. Proto v dalším vývoji *liberalismus zreformovaný* hleděl sice zachovati co možno nejvíce volnosti pro jednotlivce, ale připouštěl již, aby společenské řády, na nichž nynější materiální oprávnění spočívají, nebyly napořád prohlašovány za nedotknutelné a nezměnitelné. Jest možno i radno nevyhýbati se jejich náležitě kritice; je nezbytno sice zásadně se jich držeti, ale jest zároveň nutno reformovati je podle požadavků i v souhlase s moderním kulturním i technickým vývojem.

Liberalismus ač v jakékoli své formě***) nebyl nijak důsledným. Jestliže hlásal úplnou volnost a rovnost pro individuální hospodářské snažení a jednání, byl zároveň v úplném rozporu se sociálními institucemi, u které se opíral právní řád nyní platný, podle něhož jednotlivcům skutečně dostává se velmi nerovné moci nad hmotnými statky i nad jednotlivými výkony lidskými; není pravou svobodou ani volností individuální. Ochrana majetku podle soukromého práva občanského poskytovaná veřejným zřízením a společenské výhody kapitalismu hájené státní exekutivou, jsou zároveň silnou sociální vázaností proti hlásané svobodě a neodvislosti jednotlivců. Zámožní jednotlivci svými vlastnickými nároky i jinými hmotnými oprávněními mohou právě s *použitím moci společenské* (soudní a výkonné moci státní)

*) V tom smyslu pesimistická škola liberalistická hlásala zcela opačnou populární politiku nežli dřívější merkantilismus.

**) Liberalismus optimistický, pesimistický nebo zreformovaný.

rozhodovati o četných jiných lidech. Tito lidé bez majetku se tak podrobují vůli cizí — (a *podrobiti se jí musí, chtí-li uhájiti svého pouhého živobytí*). Za tohoto stavu soukromých oprávnění, utvrzených veřejným právem nejčetnější lidé nedovedli si udržeti ani pravé svobody ani hmotné neodvislosti, nýbrž naopak tyto nejčetnější třídy společenské bývají silnými hmotnými úvazky připoutány k moderním podnikům, kterým své síly jsou nuceny nabídnouti — (za peníze prodati) — často jen, aby se pouze nasýtily a nuzně životem se probíli.

Liberalismus, který hodlal vytvořiti lidskou společnost, složenou ze svobodných a navzájem od sebe neodvislých jednotlivců, z nichž by každý se řídil jen svým vlastním prospěchem, skutečně dospěl k výsledkům zcela opačným než jaké obmyslel. Uspěšil svou zprvu sice dosti volnou konkurencí, která však později silně byla tlumena koalicemi vynikajících kapitalistických vůdců, mohutné soustředění velikých bohatství (kapitálů). Za přispění nejdokonalejší techniky výrobní a dopravní provedl pak v obrovských podnicích s největšími provozovny *skoro úplně sesocialisování hmotného téžení i opatrování lidských potřeb*.

Liberalismus dovedl takovými způsoby proti dřívějším sociálním kruhům, které se omezovaly na menší oblasti, vytvořiti *skoro úplně světové společenství* pro ukojování potřeb lidských.

Snahy o individualní vyproštění a osamotnění člověkem vedly jen k tužší a obsažnější sociální odvislosti jeho tím, že se podnikatelské ukojování potřeb rozšířilo po celé zeměkouli skoro pro veškeré lidstvo. K světové součinnosti připoután byl skoro každý jednatel. O jednatelcovy potřeby pečují nyní již téměř celý svět — (požitky i pro nejprostšího člověka jsou nyní přispěním celého světa sháněny) — stejně jako každý jednatel je nucen účastniti se všelikých zaměstnání určených pro ukojování potřeb celého světa. Moderní velkopodniky vyrostlé z dnešních právních řádů o majetkových oprávněních na základě tržní konkurence a t. zv. volnosti smluvní pro pracovní síly námezdné spojují poněmáhle celý svět v hospodářskou hmotnou jednotu. Postupným soustřeďováním i sjednocováním podniků se dospělo k tomu, že o úkajích nejdůležitějších potřeb rozhoduje *neprůliš četná třída vedoucích osob* (stojících v čele podnikatelských koalic nebo sdružení a spekulací kapitalistických, nebo také v čele velikých kolektivních hospodářství). Zdrucující většina lidstva jest pak nečetnou vedoucí třídou přidržována účastniti se v tomto úkajném procesu podle míry svých smluvních povinností (sociálních). Také podily z úkajných prostředků, kterých tak společensky se nabylo, jsou oně většine vyněřovány podle smluvních nebo veřejných oprávnění — tedy zase sociálním způsobem.

Liberalistický individualismus k těmto koncům dospěl pro *svou nedůslednost*, jelikož chtěl sice individuální volnosti, ale současně držel se sociálních institucí tuto volnost úplně spoutávajících soukromým právem majetkovým, rodinným, oblihačným i ostatním právem smluvním, jakož i právem veřejným, pokud hájí soukromá práva hmotná (zvláště také právem trestním). Tato pouta ukázala se tak mocnými, že hlásaná zásadní individuální volnost nejen se nedostavila, nýbrž pominula i tam, kde se dříve ještě jakž takž udržovala [totiž mezi nečetnými svobodnými zemědělci. V takových venkovských sobě-

stačných domácnostech, kterých se před stoletím (a ještě později) nedotýkala ani všemocná tržní organizace, a které také veřejnými břemeny nebyly příliš zatíženy, nebyli jednotlivci podstatně odkázáni na společenské ukojování].

Proti liberalismu byl ovšem mnohem důslednějším *anarchismus*, který odmítal jakékoli společenské nucení, i jakoukoli státní moc. Vedle státní moci odmítána byla ovšem také soukromá oprávnění všelikých řádů z minulosti převzatých (rodinné, vlastnické, dědické i smluvní právo kteréhokoli systému) jakož i mocná společenská ochrana těchto soukromých oprávnění právem veřejným. Anarchismus se odvolával na *přírozené právo*, podle něhož by každému připadalo podstatně jen to, co si sám svou silou dovede opatřit bez jakéhokoli nucení i bez násilí vůči ostatním. Ale řádné společnosti lidské nelze nikterak s důsledným anarchismem vystáčiti, jakmile počet lidí tak vzrostl, že by nebylo možno bez přiměřené součinnosti ani bez vzájemného vymezení jednotlivcovy působnosti vůči ostatním lidem a věcem ukojiti nezbytné existenční potřeby všech členů. Anarchismus tedy z praktických nesnází by sám dospěti musil k popření svých zásad a byl by nucen zavést jistý sociální řád.

Ale kdyby se ani těchto praktických potíží nedbalo, nebylo by ani theoretickými důvody snadno anarchismu obhájit. Proti filosofickým názorům o naprosté volnosti jednotlivcově, jaká prý byla původně mezi lidstvem, o svobodě člověkově jak vzhledem k duševnímu tak k tělesnému vývoji a proti požadavku, aby tato svoboda byla provedena také při hmotném ukojování potřeb, projevila se přímo opačná mínění, která skoro naprosto upírají jednotlivcům jakoukoli *volnost samostatného myšlení*, a která tím méně mu připustiti chtěla *schopnost samostatného jednání*.

To je známý *flosfickij kolektivismus* (kolektivistický determinismus), který odmítá úplně individualistický anarchismus a ovšem s ním také liberalistický individualismus. Jednotliví zástupci těchto kolektivistických směrů do té míry podezňovali individuuum, že považovali jednotlivce nebo menší skupiny sociální (rodinu) za pouhé společenské atomy, které ani nemají samostatného myšlení, cílení ani volně nejednají. Nejradiálnějším zastanci tohoto směru nepřipouštěli vůbec *ani individuálního myšlení*.

Ve svém hlavním spisu *Ludvík Gumplovicz* („*Grundriß der Soziologie*“) praví: „Největším poblouzením individualistické psychologie je předpoklad, jakoby *člověk* myslil... Neboť za prvé, co v člověku myslí, toť *není naprosto on* (sám) — nýbrž jeho sociální společenství, pramen jeho myšlení neleží načisto v něm, nýbrž v sociálním okolním světě, v kterém žije, a v sociálním ovzduší, které dýchá, a *nemůže ani jinak mysliti* nežli tak, jak se to s nezbytností vytváří ze všech v jeho mozku se soustřeďujících vlivů sociálního světa, jej ob klopujícího.“*) —

*) „Der größte Irrtum der individualistischen Psychologie ist die Annahme: der Mensch denke... Denn erstens, was im Menschen denkt, das ist gar nicht er — sondern seine sociale Gemeinschaft, die Quelle seines Denkens liegt gar nicht in ihm, sondern in der socialen Umwelt, in der er lebt, in der socialen Atmosphaere, in der er atmet, *und er kann nicht anders denken*, als so wie es aus den in seinem Hirn sich konzentrierenden Einflüssen der ihn umgebenden socialen Umwelt mit Notwendigkeit sich ergibt“. V cit. spise str. 268.

L. Gumplowicz jak neuznává samostatného individuálního myšlení, tím méně připouští, že by člověk mohl svobodnou volbou se rozhodovati, že by mohl jednati dle své vůle. Vůle jednotlivcova (individuální) je úplně určována (determinována) jeho okolím a prostředím, ve kterém je nucen žiti, a jemuž se podrobuje i stále přizpůsobuje.

K podobným důsledkům dospěl i t. zv. „*historický materialismus*“, jež na základě *Feuerbachovy* filosofie s bezohlednou přikrostití hlásal *K. Marx* i jeho horliví stoupenci (*Engels*), že totiž jednatelce je pouhým atomem společenského svazku, jehož je bezděčným příslušníkem, a který jím úplně vládne. Jednotlivcova samostatná myšlení, přesvědčení, cítění, snažení i konání nic nevází proti přesvědčením, citům a vůli společenských davů (*mass*). Vůle jednotlivcova naopak je úplně upjata (determinována) tam, kam ji zamíří společenské síly (davové). Tyto společenské skupiny zase bývají ovládány především *materiálními zájmy svými* (zájmy třídními) i když předstírají se také někdy snahy ideologické (ethické, humanitní, náboženské, právní a j. pod cíle). Úsilí jednotlivcovo proti těmto hmotným třídním zájmům a zápasům bylo by marné; i pokud by se vyskytlo; ztroskotalo by naprosto. Jednotlivci resignovaně — (fatalisticky skoro) — se vzdávají proudům davovým, které s neúprosnou důsledností a energií puzeny jsou k sobeckým cílům vlastního materiálního prospěchu. O existenci jednotlivcovu nejedná se vůbec jinak než pod zorným úhlem jeho společenské skupiny. Individuum je vůči společenským skupinám jemu nadřazeným veličinou mizivou (quantité négligeable), jeho zájmy se utápějí v zájmech celého stavu, celé třídy atd. Jednotlivec je jen jakoby společenskou buňkou, i nemá kromě svého společenského svazku, v jehož pletivo je jaksi organicky vetkán, *vlastně žádné samostatné existence*.*)

Vůči těmto krajně kolektivistickým názorům, které skoro úplně individuální volnost (ano i samo individuální myšlení) popřely a které jen sociálním skupinám všechnu iniciativu přisuzují, jest nutno vyšetřiti, zdali a pokud jednatelce může míti sebeurčovací schopnost. Jest (nebo byl kdy) jednotlivý člověk dostatečně neodvislý od sociálních skupin, k nimž přináleží, tak, aby hleděl především jen svého prospěchu a svých vlastních zájmů, jak to tvrdí anarchističtí nebo liberální individualisté, či je naopak vůle jeho (i myšlení) determinována jen a jen společenskými skupinami, které se ho zmocňují?

Zdálo by se, že také podle oněch kolektivistických názorů jednotlivci by zůstávala aspoň ta možnost volby a individuálního rozhodování, když je potřeba rozhodnouti se mezi spornými zájmy několika společenských skupin, ke kterým týž jednatelce přináleží. I kdyby vůle individuální byla zcela podrobena všelikým společenským proudům, přece by mohla voliti po případě mezi různými společenskými skupinami, když jejich prospěchy navzájem se střetnou. I byla by aspoň jistá omezená míra sebeurčování jednotlivcova, když je nucen voliti mezi četnými skupinami, k nimž moderní člověk přináležeti

*) Některé sociologické školy přímo společenským skupinám připisovaly vlastní živobyti, podobně fyzickému životu animálnímu. Tak i *Schäffle* je nakloněn ve svém spisu „*Bau und Leben des socialen Körpers*“ připisovati sociálním skupinám skutečné vlastní živobyti.

musí. Než i v tom směru by důslední kolektivisté mohli namítnouti, že rozhodnutí ono je determinováno podobně, jako tomu je při fyzikálním působení současných sil, které dávají určitou (od vůle individuální neodvislou) výslednici [podle známého skládání sil na tyž bod působících v mnohouhelníku sil].

Ovšem jak anarchistický tak i liberalistický individualismus opíraly své názory o volnosti jednotlivcově nesprávnými výklady a theoretickými předpoklady neshodujícími se s dosavadními zkušenostmi. Anarchisté tvrdili, že původní ve volné přírodě žijící člověk byl nadán od přírody jen zdravými a v podstatě dobrými i nezkaženými pudy, pokud nebyl spoután škodlivými společenskými vlivy (civilisací). [Téhož přesvědčení ostatně byli i někteří kolektivisté jako Marxův soudruh Engels]. Prostý přírodní člověk prý žil podle své dobré a nezkažené povahy smírně a pokojně s ostatními lidmi, dovedl jednati vždy s rozvahou ve svůj nejlepší prospěch i nedotýkal se zbytečnými spory zájmů lidí ostatních.*)

Ani liberalistický individualismus proti historické kritice jakož i proti současným zkušenostem etnografickým nemohl obstáti se svými předpoklady, jako by člověku byla *přirozeně vrozena* schopnost hospodařiti a jako by vždy člověk byl ovládán zdravým svým zájmem osobním (egoismem), který bývá obyčejně v souhlase s prospěchem sociálním, byl-li jen rádně pochopen (známý to už liberalistický optimismus).

Že by člověku snahy i schopnosti k hospodaření byly vrozeny, tomu odporují dosavadní zkušenosti naprosto. Historickými i etnografickými studii je prokázáno, že původní necivilisovaní lidé — (dosud je tomu tak u různých kmenů kulturou málo dotčených) — řídili se pouze okamžitými lehkomyšlnými nápady a touhami a nepomýšleli nikdy ani na *nejbližší budoucnost*; také tehdy nikoli, kdy by se zdálo, že by je občasná nouze byla ohla už poučiti, jak je dobře na možné budoucí nehody pamatovati. Jejich byt nebyl nikterak rajský, ani když žili za nejpříznivějších přírodních podmínek, tím méně když postižení byli častými nehodami, kterým nedovedli čeliti. Následkem své nerozvažující lehkovážnosti řídili se prvotní lidé jen okamžitými nápady i vrtochy, byli bezradni vůči všem nebezpečím, a byli nuceni trpce strádati, když jim jakoukoli příhodou příroda svých darů odpirala. Ve styku s ostatními lidmi, k nimž je nepojila pokrevní pouta, projevovali takoví lidé často choutky násilné i výbojné, jako zase lehko se podrobovali vůči silnějším i snadno ustupovali a podléhali násilí. Vyhlazovací boje a krvavé odvetné činy (krevní pomsta) nejsou mezi necivilisovanými kmeny nijakou řídkostí.

„Vysněného zlatého věku“ prvotních dob jistě nebylo. Člověk sice pro svou původní bezstarostnost (jaká je ostatně pozorovatelná u všeho skoro živočišstva) neznepokojoval své lehké myslí přílišnými strachy a úzkostmi, jak bude živ. (Tak mohl do jisté míry zván býti

*) Byl to prvotní dávno již vybájený „zlatý věk“ prvotního lidstva, jehož nadšeným hlasatelem byl J. J. Rousseau, ale který ovšem setkával se s nevěrou a úsměšky současníků. Znám je vůči Rousseauovu optimismu Voltairův pošklebek, „že mu (Voltairovi) tyto náhledy dodávají chuti choditi po čtyrech“ („marcher à quatre pattes“).

spokojeným, ano i snad šťastným.) Ale za to vydán byl na pospas všem nebezpečím, strádáním i zlům bídy, které se na něho draly se všech stran. Australští domorodci, indiánští kmenové v pralesích brsilských, ano i někteří afričtí národové již v kultuře pokročilejší nežijí nijakých opatření, aby nežili jen ze dne na den. Často takoví synové přírody porážejí nejkrásnější plodné stromy, aby snáze zmocnili se jejich ovoce, bez jakéhokoli dlouhého uvažování, že už jim na příště výživy neposkytnou. Dosti civilisovaní afričtí nebo indiánští kmenové v přebytku se nikterak nezásobují a přesycení ničí svévolně potravu, které již nemohou spotřebovat. [Ovšem k takovému úmyslnému ničení potravy přispívají namnoze i pověry (nebo náboženské představy) jejich; obávají se totiž, aby zbytky potravy nepřilákaly k hodům lačné i obávané duše zemřelých].

Původní nekulturní lidé nedají se také snadno přiměti k jakékoli namáhavější práci a z přirozené náchylnosti k pohodlí dovedou i trpěti hlad a snáseti všelikou bídu. Jenom nejtrpčí nouze dovede je vyrušiti ze sladké lenosti a nečinnosti a přiměje je teprve k shánění potravy. Společenská práce lidská nevznikala také z těch pohutek, aby si lidé připravili navzájem snad lepší hmotný byt nebo hleděli si vypomoci v nouzi, nýbrž společná zaměstnání byla spíše hrami i potřebné podniky sjednocením sil se dařily spíše z družné záliby nežli z přesvědčení o jich prospěchu.*)

Anarchistická volnost byla sice možná za úplně nekulturních dob (při individuálním sbírání potravy podávané samou přírodou), ale nebyla jistě dokonalým stavem lidského žití, jak to nekriticky tvrdili její horliví filosofičtí zastánci (Rousseau a Tolstoj). Anarchistická nespoutanost ostatně nikde při postupující kultuře neobstála, ani by se nemohla nikde udržeti proti sebe chatrněji organisovaným skupinám lidským. Organisace společenské nevznikaly skoro nikdy z dobrovolné shody súčasněných — [jak si to myslil Rousseau podle svého „*Contrat social*“] — nýbrž napořád byly jak vytvářovány tak udržovány mocí, ano přímo upevňovány násilím. Výbojná menšina vnutila pravidelně svou vůli podrobené většině. Nejmocnější a nejtuzší společenstva lidská vznikala právě podmaněním. [Bylo už k tomu poukázáno, jak úplná individuální nevázanost společenská nedopouštěla by ani trochu většímu počtu lidstva se vyživiti, ani by nebylo lze spoléhati při ní na bezpečnost života. Lidstvo by bez společenské ústavy bylo prostě nemyslitelné, jelikož by bylo bezbranno proti přetčetným všelikým tvrdostem života, ani by se neodhodlalo k těžkým námahám, které byly nezbytny při vzrůstu jeho, ani by si nevědělo rady vůči nesčíslným rozporům, které by proměnily lidské soužití ve válku všech proti všem.]

Ani *individualistický liberalismus*, jak jej hlásal *A. Smith* i jeho různí následovníci, nikterak nezjednal všeobecné individuální svobody a volnosti. Naopak liberalismus ten v kterékoli své formě opíral se o *velmi vyspělou společenskou organizaci* a stavěl na *vázanosti mnohem tužší*, nežli si toho stoupenci jeho byli vědomi.

*) O původu lidské práce sluší v tom směru poukázati na šetření provedené od *K. Büchera* v jeho spisu „*Arbeit und Rhythmus*“.

Volnost zaručovaná v mezích hmotných soukromých oprávnění i t. zv. volná soutěž (konkurence) vymezovala tedy vlastně jen zákonné hranice mezi jednotlivými těmito *výsadami* majetkovými. Egoisticky zistný materiální zájem povýšený na svrchovanou zásadu podmaňoval si skoro beze všech výhrad kterékoli jednotlivce. Lidé, kteří neměli vlastních úkojných ani těžebních prostředků, nebo jich neměli v dostatečné míře, stali se napařád služebními buď vlastníkům velikých bohatství nebo mocným organisatorům společenské práce (velkokapitalistům i velkým podnikům) nebo vedoucím orgánům mocí veřejných. Těchto podstatně nesvobodných lidí je zdrcující většina a jsou nuceni prodávati svou práci i svou volnost rozhodování za prostředky existenční; nemají ani samostatnosti ani svobody činiti to, co by chtěli a mohli.

Také znovu s důrazem dlužno vytknouti, kterak tento egoisticky ovládaný *zdánlivý* liberalismus uvolněnou světovou soutěží napařád odstraňoval všeliká teritoriální i sociální omezení a vzájemné odlučování dřívějších dob. Odklízením místních sociálních řádů — (rušením městských cechů, feudálních výsad omezujících *osobní* volnost, odstraňováním merkantilistických výhod na ochranu domácího průmyslu a obchodu a j.) — dospíval jenom k úplnějšímu a stále pronikavějšímu sesocialisování všeho hmotného ukojování lidských potřeb po celém rozsahu lidského světa.

Kdežto ve středověku, ano až hluboko do novověku byly jen zcela *úzké v sobě uzavřené soběstačné skupiny lidské pro hmotný úkoj skoro všech potřeb* — (na př. venkovská selská soběstačná domácnost nebo vrchnostenská feudální společenství, doplňovaná poměrně úzkými obvody městskými) — pokročilo se v moderní době náramně zrychleným vývojem přes územní oblasti původně malých států k pozdějším hmotným jednotám velikých říší, až konečně ovládlo všeobecné společenství světového podnikání. Toto moderní světové hmotné společenství dotýká se již skoro všech potřeb, od nejněžbytnějších věcí nutných k udržení života a jeho pohodlí až k všelikým titěrkám a zbytečnostem, které na př. všemocná moda všude stejně rozšiřuje. Ani nejprostší a od světových vlivů nejdéle uchovávaná soběstačná domácnost selská neodolala tomuto proudu vše uchvacujícímu; nemůže věnovati hlavní péči svou pouhému ukojování potřeb svých členů ze svých bezprostředních výtěžků, nýbrž venkovští lidé zrovna jako městští jsou nuceni ukojovati především potřeby cizí (svými prodávanými rolnickými výtěžky) a *teprve celou řadou směn dospívají nepřímou k ukojování vlastního*.

4. Obsah vědy národního hospodářství.

Afsi by byl základem novověkého společenského lidského soužití kolektivismus či individualismus, jest nespornou skutečností, že lidstvo svým nejnovějším vývojem dospělo k úplnému sesocialisování hmotných úkojů lidských potřeb. Sám liberalistický individualismus se svou domnělou sociální neodvislostí hmotně soutěžících lidí jen urychlil toto hmotné společenství nyní už všelidské. Zásada všeobecně